

۲۱۰
۷-۱۰

مجله

آینه جام

www.ketab.ir

کلی پور، محمد، ۱۳۳۴ -

آیینة جام: جامعه‌شناسی توصیفی آراء و اندیشه‌های دکتر عبدالکریم سروش (تا نیمه دوم دهه هفتاد) / نویسنده محمد کلی پور. — مشهد: انتشارات مرنديز، ۱۳۸۴. ۱۴۴ ص.

ISBN: 964-5828-89-9

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: به صورت زیرنویس.

۱. سروش، عبدالکریم، ۱۳۳۴ - — نقد و تفسیر. القد. عنوان. ب. عنوان:

جامعه‌شناسی توصیفی آراء و اندیشه‌های دکتر عبدالکریم سروش (تا نیمه دوم دهه هفتاد).

۲۹۷/۹۹۸

۸ ق ۳ س / ۷ / ۲۳۳ BP

۸۲-۱۱۷۷۱ م

کتابخانه ملی ایران

به دوستم:

سعید شریعتی مزینانی

نشر مرفدیز

۰۵۱۱-۸۴۱۲۹۰۴ ۰۲۱-۶۶۹۶۴۱۶۴

● آیینۀ جام ●

(جامعه‌شناسی توصیفی آراء و اندیشه‌های دکتر عبدالکریم سروش)

مؤلف: محمد قلی‌پور

نوبت چاپ: اول ۱۳۸۴

شمارگان: ۲۰۰۰ جلد

چاپ و صحافی: سروش

حروفچینی: گل‌گونه (۸۴۱۵۵۱۵)

شابک: ۹-۸۹-۵۸۲۸-۹۶۴

قیمت: ۱۵۰۰ تومان

آئینہ جام

جامعہ شناسی توصیفی آراء و اندیشہ های

دکتر عبدالکریم سروش

(تا نیمہ دوم دهه هفتاد)

تألیف:

محمد قلی پور

۱۳۸۴

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۳	خلاصه کتاب «فلسفه تاریخ»
۱۳	نکته اول: در باب فلسفه نظری تاریخ و موضوع آن
۱۴	نکته دوم: در باب فلسفه علم تاریخ و مسائلیش
۱۵	نکته سوم: اسلام هم به «تاریخ» توجه دارد
۱۶	نکته چهارم: دفع تصویرهای نادرست
۱۸	خلاصه کتاب «دانش و ارزش»
۱۸	نکته اول: اصول اخلاقی، از «توصیفات علمی» بدست می آید. (اخلاق علمی)
۱۹	نکته دوم: ارزشهای اخلاقی، حاصل «تکامل طبیعی» است. (اخلاقی تکاملی)
۲۰	نکته سوم: منطقاً، نه اخلاق علمی درست است و نه اخلاق تکاملی
۲۱	نکته چهارم: سرچشمه «بایدها» خداست
۲۲	نکته پنجم: اصول اخلاق، مبتنی بر «واقع بینی» است
۲۶	خلاصه کتاب «ما در کدام جهان زندگی می کنیم»
۲۶	نکته اول: «جهان اشخاص»، متفاوت است
۲۷	نکته دوم: جهانی که براساس «خدا محوری» است
۲۸	نکته سوم: خودشناسی برای خداشناسی لازم است
۲۸	نکته چهارم: انتخاب غیر خدا، منجر به شکست است
۳۰	خلاصه یک کتاب و یک مقاله
۳۱	خلاصه کتاب «تضاد دیالکتیک»
۳۱	نکته اول: «آینده پرستی» مرضی است که از مغالطه‌ی «طبیعت‌گرایانه» بوجود آمده است
۳۳	نکته دوم: از آموزه‌های رکین مارکسیسم، شناخت دیالکتیکی است
۳۳	نکته سوم: دیالکتیک در فلسفه هگل، بیانگر «توصیف» است، نه ارائه یک روش
۳۴	نکته چهارم: تضاد در طبیعت (تفسیر فلسفی) غیر از تضاد منطقی است
۳۵	نکته پنجم: علم و فلسفه (متافیزیک) دو معرفتی هستند که دو «روش» و دو «هدف» دارند

- نکته ششم: «خیر» امری وجودی و «شر» امری عدمی است ۳۶
- نکته هفتم: ابطال پذیری، روش علمی پوپر است ۳۶
- خلاصه مقاله «محک تجربه» ۳۷
- نکته اول: مرز بین علم و غیر علم، ابطال پذیری است ۳۷
- نکته دوم: جریان علم، جریان حدس و ابطال است ۳۸
- نکته سوم: قانون علمی با قانون غیر علمی، صفات متفاوت دارند ۳۸
- خلاصه کتاب «نهاد ناآرام جهان» ۴۱
- نکته اول: موجودات عالم هستی در سیلان دائم اند ۴۲
- نکته دوم: منشاء تحول و حرکت، خود اشیاء عالم است ۴۲
- نکته سوم: در نظر پیشینیان، حرکت در «عَرَض» بود ۴۳
- نکته چهارم: حرکت در جوهر، تأثیرات و توابعی داشته است ۴۴
- خلاصه کتاب «قبض و بسط تنوریک شریعت» ۴۶
- نکته اول: علم کلام جدید ۴۶
- نکته دوم: فهم ما از همه چیز در تحول است ۴۸
- نکته سوم: معرفت دینی، معرفتی بشری و متحول است ۵۰
- نکته چهارم: شریعت، غیر از فهم شریعت است ۵۲
- نکته پنجم: نکاتی که در «فهمیدن» لازم است ۵۳
- نکته ششم: نتایجی که از قبض و بسط، حاصل نمی شود ۵۴
- خلاصه کتاب «راز دانی، روشنفکری و دینداری» ۵۷
- نکته اول: سابقه تاریخی روشنفکری ۵۸
- نکته دوم: بی دینی برخی روشنفکران از ضعف معرفت دینی بوده است ۵۹
- نکته سوم: «روشنفکران دینی»، دلسوزان دین اند ۶۰
- نکته چهارم: دینداری با «غفلت» همساز است ۶۲
- نکته پنجم: «آزادی در دانستن»، شعار لیبرالیسم است ۶۳
- خلاصه کتاب «ایدئولوژی شیطان» ۶۶
- نکته اول: برخورد دکماتیک با اندیشه، مذموم است ۶۶
- نکته دوم حساب «انگیخته» و «انگیزه» از هم جداست ۶۷
- نکته سوم: «ارتجاع و ترقی»، معادل «حق و باطل» نیست ۶۸
- نکته چهارم: جهان ما، جهان «بازیگری» است نه «تماشاگری» ۶۸

۷۰	خلاصه کتاب «علم چیست، فلسفه چیست؟»
۷۱	نکته اول: علم معنایی است دو مراتب
۷۱	نکته دوم: متافیزیک (فلسفه) با قوانین علمی متفاوت است
۷۲	نکته سوم: در پینش اسلامی، علم نور است
۷۳	نکته چهارم: قابلیت ابطال (ابطال پذیری) از صفات علم است
۷۵	خلاصه سلسله نوارها و بحثهای مربوط به اخلاق
۷۶	نکته اول: «تکنولوژی» بر اخلاق تأثیرگذار است
۷۷	نکته دوم: هر جامعه‌ای، «ارزش» متناسب خود دارد
۷۸	نکته سوم: با تحول انسان در عصر جدید، ارزشها هم متحول می‌شود
۷۹	نکته چهارم: واقع بینی اخلاقی یعنی مربوط بودن اخلاق به دنیای کنونی
۸۰	نکته پنجم: همه ارزشها در یک جامعه پیاده شدنی نیستند
۸۲	خلاصه سلسله نوارهای مربوط به آزادی
۸۳	نکته اول: آزادی یک نیاز است
۸۳	نکته دوم: آزادی در هر دوره‌ای تابع اقتضائات و شرایط است
۸۴	نکته سوم: در جامعه دینی، آدمیان بنده و متقاند نه منتقد
۸۴	نکته چهارم: در جوامع غربی، آدمیان منتقدند نه منقاد
۸۵	نکته پنجم: «آزادی» نشانه عزت نفس است
۸۶	نکته ششم: آزادی بیان و آزادی مطبوعات جلوه‌های دیگری از آزادی است
۸۹	خلاصه نوارهای «نگاه جامعه شناسانه به دین»
۹۰	نگاه جامعه شناسانه و تاریخ‌مندان به دین
۹۰	نکته اول: تقابل دنیای جدید و دین
۹۱	نکته دوم: خدا در جهان معاصر
۹۲	نکته سوم: «توسعه» و دستورات دینی
۹۳	نکته چهارم: مدنیت و مدرنیسم
۹۴	نکته پنجم: «احیاء» در دین
۹۵	نکته ششم: روحانیت و دین
۹۸	خلاصه‌ای از نوارهای فلسفه دین
۹۹	نکته اول: مقایسه ایمان و عقل
۹۹	نکته دوم: دین‌شناسی و علم

- نکته سوم: تفقه و دین ۱۰۱
- نکته چهارم: رسالت و نبوت در دین ۱۰۲
- نکته پنجم: دین و عقل ۱۰۴
- خلاصه نوارهایی دربارهٔ فرهنگ و هنر ۱۰۷
- نکته اول: ما دارای فرهنگ ۳ بعدی هستیم ۱۰۸
- نکته دوم: بعثت و دعا، دو مفهوم و معنای فرهنگ دینی است ۱۰۹
- نکته سوم: ولایت در فرهنگ دینی، همان ولایت الهی است ۱۱۰
- نکته چهارم: در هنر تکلیف امری معنایی است ۱۱۱
- خلاصه کتاب "فره‌تر از ایدئولوژی" ۱۱۳
- نکته اول: ایدئولوژی، اوصافی دارد ۱۱۴
- نکته دوم: آفات جوامع ایدئولوژیک ۱۱۵
- نکته سوم: کوشش دکتر شریعتی، ایدئولوژیک کردن دین بود ۱۱۵
- نکته چهارم: دین از ایدئولوژی، برتر و کاملتر است ۱۱۶
- نکته پنجم: "مسأله خطا"، منشأ معرفت‌شناسی است ۱۱۷
- نکته ششم: هر حکومتی، با جامعه در تحت سیطرهٔ خود تناسب دارد ۱۱۸
- نکته هفتم: میان ارزش و روش، و میان علت و دلیل بایستی فرق گذاشت ۱۱۹
- نکته هشتم: تلازمی بین مسلمانی و کم‌رشدی، با کافری و آبادانی نیست ۱۲۰
- نکته نهم: مدرنیسم از پیامدهای جهان جدید است ۱۲۱
- خلاصه کتاب "قصه ارباب معرفت" ۱۲۳
- ۱- امام محمد غزالی ۱۲۴
- ۲- ملا محسن فیض ۱۲۷
- ۳- تأثیر غزالی بر فکر جلال الدین مولوی ۱۲۸
- ۴- مقایسه مولوی و حافظ ۱۲۹
- ۵- امام خمینی (رحمه الله علیه) شخصیتی جامع در "احیای گری" ۱۳۱
- ۶- شخصیت شریعتی ۱۳۲
- جمع‌بندی آرای دکتر سروش ۱۳۴
- الف) رشته تحصیلی و سبک‌های بیانی ۱۳۴
- ب) تأثیر گذاران بر آراء و اندیشه‌های دکتر سروش ۱۳۸
- پ) سیر تدریجی آثار و اندیشه‌های دکتر سروش ۱۴۱

مقدمه

عکس روی تو چو بر آینه جام افتاد

عارف از خنده می در طمع خام افتاد

در جامعه‌شناسی توصیفی Descriptive Sociology تصویری از واقعیت، بدون بررسی علی آن ارائه می‌شود. در اینجا محقق به پدیده مورد مطالعه بدون ارزش‌گذاری می‌نگرد. در جامعه‌شناسی توصیفی محقق پدیده را آنطور که هست و واقعیت دارد مورد مطالعه قرار می‌دهد، نه آن‌گونه که او می‌خواهد باشد. در واقع در جامعه‌شناسی توصیفی فرایند درک و معناسازی وجود ندارد. فقط توصیف و عکسبرداری از واقعیت است. معمولاً در جامعه‌شناسی توصیفی واقعیات اعم از اینکه بررسی منابع، سخنرانی‌ها و نوشتار باشد یا سیاحتنامه و خاطره و موضوع‌هایی از این دست میان محقق و پدیده مورد مطالعه احساس همدلانه‌ای به وجود نمی‌آید. اینکه از کدام زاویه از واقعیت پیش رو عکس برداری می‌کنیم در اختیار ما است. در تقدم و تأخر و تاریخگذاری آن مختاریم. پس و پیش کردن آن نیز می‌تواند در اختیار محقق باشد. به عبارتی فرایند مطالعه در جامعه‌شناسی توصیفی و هر مطالعه‌ای بر دو بخش است: بخش توصیف واقعیت و بخش تحلیل آن. توصیف واقعیت آرای دکتر سروش بدون پیشداوری صورت گرفته است. در بخش تحلیل یا نتیجه‌گیری ممکن است محقق یا نویسنده بر اساس درک فردی‌اش قضاوت کند. پس می‌توان بخش تحلیلی این تلاش علمی را به عهده خوانندگان نیز گذاشت. زیرا انسان ذاتاً نمی‌تواند از آموخته‌ها و تاریخ گذشته‌اش کاملاً فاصله بگیرد. مخاطبین این کتاب حداقل پنج دسته می‌باشند:

(۱) کسانی که تنها نام دکتر سروش را شنیده‌اند و مخالف او هستند و امکان مطالعه تمامی آثار او برایشان مقدور نیست، با خواندن این کتاب می‌توانند بهتر از آراء و افکار او مطلع شوند.

(۲) کسانی که به هر دلیلی اعم از رشته تحصیلی، نوع شغل و...، میزان آشنایی شان با افکار و اندیشه‌های دکتر سروش کم است و می‌خواهند در مورد آثار او بیشتر بدانند و آن را کامل‌تر نمایند.

(۳) طرفداران دکتر سروش که می‌خواهند بنا به دلایلی آرای او همه گیر شود و مخاطبین بیشتری در جامعه برایش پیدا کنند.

(۴) کسانی که مخالف تامّ و تمام دکتر سروش هستند و قصد دارند آگاهانه و متعبدانه با او و طرفدارانش مواجه شوند ولی وقت مطالعه مجموعه آثار او را ندارند.

(۵) کسانی که کارشان در حوزه نقد است و قصد دارند او را بعنوان یک اندیشمند اسلامی مورد نقد قرار دهند و پس از آن آرای او را با دیگر روشنفکران ایرانی مقایسه کنند و کار علمی - پژوهشی انجام دهند، و ممکن است پس از مطالعه آثار او به نتایجی خواه آرمانی و ایدئولوژیک، خواه علمی و آکادمیک نائل شوند.

چنانکه می‌دانیم دکتر سروش در قبل و بعد از انقلاب اسلامی فعالیت‌های فکری - اندیشگی داشته و دارد. وی استاد دانشگاه تهران و عضو ستاد انقلاب فرهنگی بود. اینکه بعداً چه رویکردی را اتخاذ کرد و به کجا و کجاها چپ شد یا راست شد، مقوله دیگری است که مورد نظر نگارنده نیست. دکتر سروش یک واقعیت، هم برای نویسنده و هم برای خواننده است. واقعیت ایرانی بودن او، واقعیت مسلمان بودن او، و واقعیت آشخوهرهای فکری‌اش، برای کسانی که متاع شان اندیشیدن و نه سوداگری از قبل جعل عنوان است، شناخت دکتر سروش می‌بایست امری مهم تلقی شود. دکتر سروش اعم از اینکه یک فیلسوف علم باشد یا جامعه شناس یا دین شناس، معرفت شناس، تاریخ دان، مولوی و حافظ شناس، فقه شناس یا هر عنوان دیگری، یک ایرانی

است و در مورد بزرگترین و با اهمیت‌ترین نهاد اجتماعی، یعنی دین عمری را صرف کرده است. وارد کلام، فقه، اصول، جوهر و عرض، ماده و معنا، بطن و قشر، قدیم و جدید، خرد جمعی جدید و عرف قدیم شده و با خود متاعی آورده است. متاعی که رنگ سروش دارد. رنگ یک تفسیرگر، تحلیل‌گر و معلم. او نه یک پیامبر است که ناجی امتی باشد و نه ادعای چنین چیزی را می‌کند. فردی است که مثل تمامی تحصیل کرده‌ها، آگاهانه وارد عرصه‌ای شده و آن عرصه را در نوردیده، راههایی را رفته و حرف و حدیث‌هایی را نیز برای ما دارد. او یک روشنفکر دینی جهان سومی با تمامی مقتضیات خود و جامعه پیرامونش است.

نگاهش به مفاهیم و واقعیت‌های پیرامونی از نوع فرایند درک - معناسازی - انتقال است. او در هر مفهومی یا در هر واقعیتی گویا به میزان تأثیری که برای انسان دارد می‌نگرد. پس به نظر می‌رسد، فونکسیونل - کارکردی - به اطراف خود می‌نگرد. انتزاعی - فلسفی نمی‌نگرد، پس چون از حوزه گفتار به حوزه رفتار کشیده می‌شود و سخنانش با واقعیت درمی‌آمیزد، واقعیت نیز ممکن است با او درآویزد که چنین نیز شد. پس با این درک و دریافت است که نگارنده از سروش فقط عکسبرداری کرده است، یعنی جامعه‌شناسی صوری. در این کتاب فقط از دکتر سروش صورت برداری شده است. اینکه چقدر دینی می‌اندیشد، چقدر ایدئولوژیک یا غیرایدئولوژیک، چقدر متعهد است، چقدر و با چه گروهی از اندیشمندان و علما صمیمی‌تر است، تمامی قضاوت‌های فردی، بین فردی، گروهی، صنفی، سیاسی، آرمانی، ملی و قومی به عهده خوانندگان گذاشته شده است.

سه‌م واقعی نگارنده این است که آنچه تا اواسط دهه هفتاد شمسی اعم از کتاب، مقاله، سخنرانی را از ایشان بدست آورده، خلاصه کرده و در این کتاب یکجا آن را به خواننده پیشکش نموده است. کم و کاست آن به عهده نویسندگان و نقد و ویراست آن بر دمه خواننده است. امید که تلقی‌های عالمانه خوانندگان چراغ راه آیندگان باشد.

مدخل ورودی آرای دکتر سروش تاریخ و تاریخ‌شناسی، پژوهش‌شناسی، پژوهش و تحلیل‌های خاص درباره فلسفه دین است. او همچنین به فلسفه تاریخ، دین، فقه و ولایت، احیاءگری و محییان دینی، روحانیت و مرجعیت، حکومت، خائیمیت، اخلاق و ارزش‌ها، علم و فلسفه پرداخته است. سیر تاریخی نظرات و آرای دکتر سروش در تمامی صورت‌برداری‌ها حفظ شده است. فهرست موضوعی مطالب، منطقاً از قدیم به جدید است. یعنی تقدم درج یک کتاب یا مقاله در فهرست، بیانگر تقدم زمانی چاپ آن است. لازم به ذکر است که نقل قول‌های مستقیم از کتابها و آثار دکتر سروش داخل گیومه «-» آمده است. موضوعاتی که در اشاره‌ها آمده است نیز با الهام از مطالب و مندرجات دکتر سروش آورده شده و تقسیم‌بندی شده است. امیدوارم رحمت و امعة الهی شامل حال همه کسانی که به نحوی از انحاء در راه دین و مملکت تلاش می‌کنند بشود و ما را رهرو راستین اولیاء الله گرداند. در پایان از اساتید حوزه و دانشگاه، محققین، دین‌شناسان، جامعه‌شناسان دین، مورخین و کسانی که به خصوص در حوزه معرفت‌شناسی و فلسفه علم مشغول فعالیت هستند، تقاضای راهنمای و نقد این اثر را دارم.

مشهد - بهار ۸۴

محمد قلی پور